

Damian Nowak

Muzeum Ziemi Bieckiej w Bieczu

Budynek Ruskiej Bursy w Gorlicach – historia i architektura w świetle wybranych źródeł archiwalnych

Dzieje poszczególnych placówek i instytucji wychowania w opracowaniach najczęściej podejmowane są w ujęciu historii pedagogiki, edukacji oraz różnych typów opieki nad młodzieżą. Jednak obok samej formy organizacji, jej kadry czy sposobu finansowania, niezmiernie ważnym – wręcz determinującym – elementem działalności każdej takiej jednostki było zaplecze lokalowe. W badaniach nad tą tematyką traktowane są one drugoplanowo, najczęściej pod kątem warunków socjalnych i higienicznych; nie porusza się natomiast historii budowlanych poszczególnych obiektów. Dlatego też niniejszy szkic będący wstępem do wyboru źródeł archiwalnych dotyczących historii budowlanej i architektury Ruskiej Bursy w Gorlicach, w zamiarze autora ma stanowić przyczynek do badań nad historią tej organizacji, a także nad dziejami i formą architektury galicyjskich Gorlic.

Prezentowane źródła pochodzą z dwóch zespołów archiwalnych przechowywanych w sanockim Oddziale Archiwum Państwowego w Rzeszowie. Zasadnicza ich część zaczerpnięta została z zespołu *Akta Miasta Gorlic* i dotyczy procesu rozbudowy budynku bursy z lat 1910–1911 (APRz OS 1165/893). Dopelnienie stanowi projekt budowlany remontu i przebudowy bursy z przeznaczeniem na szpital zakaźny z 1946 r., wchodzący w skład zespołu *Starostwo Powiatowe Gorlickie* (APRz OS 1187/250).

Przełom XIX i XX w. był okresem intensywnego rozwoju szkolnictwa ludowego oraz średniego. W wielu miastach powiatowych zakładano gimnazja

państwowe lub prywatne, które dotychczas były domeną większych ośrodków, głównie dawnych miast obwodowych. Do szkół średnich zaczęła napływać młodzież spoza obszarów miejskich, również z odległych wsi, w związku z czym pojawił się problem kwaterunku, a przede wszystkim opieki. Rozwiązaniem ze strony władz szkolnych było tworzenie internatów przy danych placówkach, natomiast ze strony społecznej – zakładanie burs, które bardzo szybko stały się najbardziej popularną formą opieki pozaszkolnej dla młodzieży gimnazjalnej. Bursy miały najczęściej charakter niepubliczny i prowadzone były zazwyczaj przez organizacje religijne i społeczne. Jednak w powszechnym ujęciu, galicyjskie bursy dzielono według kryteriów etnicznych: polskie, ruskie i żydowskie, przez długi czas bez doprecyzowania profilu narodowego, religijnego czy politycznego.

1. Ruska Bursa w Nowym Sączu, widokówka, pocz. XX w.

Pierwsze ruskie bursy, działające według powyższego modelu, zaczęto organizować wkrótce po uzyskaniu przez Galicję autonomii. W drugiej poł. lat 60. XIX w. istniały już bursy we Lwowie (prowadzone przez Instytut Staupigialny), a także bursa w Kołomyi (prowadzona przez Bractwo św. Mikołaja). W połowie kolejnej dekady działały bursy we Lwowie (prowadzone przez Instytut Staupigialny), w Tarnopolu (prowadzona przez Towarzystwo Ruskiej Bursy w Tarnopolu), Stanisławowie (prowadzona przez Towarzystwo Ruskiej Bursy w Stanisławowie), Stryju (prowadzona przez Towarzystwo Ruskiej Bursy w Stryju) i Przemyśle (prowadzona przez Bractwo

św. Mikołaja) („Kurjer...” 1875). W następnych latach powstały ruskie bursy w Drohobyczu, Złoczowie i Brzeżanach.

Początkowo ruskie bursy przeznaczone były wyłącznie dla chłopców, jednak już w latach 80. zaczęły powstawać również bursy żeńskie. Pierwszą ruską bursę dla dziewcząt założono w 1881 r. w Przemyślu, a w 1888 r. przekształcono ją w Ruski Instytut dla Dziewcząt (od 1912 r. – Ukraiński Instytut dla Dziewcząt w Przemyślu).

W 1910 r. na terenie Galicji istniało 49 ruskich burs prowadzonych przez różne podmioty, głównie stowarzyszenia (staroruskie i ukraińskie)¹. Wyraźnie zauważalna była panująca już wówczas duża dysproporcja pomiędzy dobrze prosperującymi ruskimi bursami, a znacznie mniej licznymi bursami polskimi. Stawiając sposób organizacji ruskich burs za przykład, Franciszek Terlikowski dyrektor lwowskiego VII. Gimnazjum, w referacie pt. „Stacje uczniów, bursy i internaty”, wygłoszonym podczas konferencji dyrektorów szkół średnich we Lwowie, podnoszącym problemem opieki nad młodzieżą gimnazjalną, proponował:

[...] W drugim rzędzie należy starać się o rozszerzenie burs dla pomieszkania dla młodzieży ubogiej na wzór burs ruskich, subwencjonowanych przez tych, dla których dzieci one istnieją tj. przez włościan. [...] („Z konferencji...” 1908)

Fundamentalnym elementem opieki pozaszkolnej opartej na bursach, było zaplecze lokalowe. Początkowo organizacje prowadzące nie posiadały własnych nieruchomości, a internaty znajdowały się zazwyczaj w wynajmowanych budynkach prywatnych lub należących do innych instytucji świeckich czy też kościelnych bądź cerkiewnych. W pierwszych latach istnienia bursy zamieszkiwało stosunkowo niewielu podopiecznych (do 10), których można było umieścić w jednym pomieszczeniu sypialnianym, jednak wraz ze wzrostem zainteresowania tą formą opieki, zapotrzebowanie na kolejne miejsca wzrastało. W tym czasie często podkreślano, że stan obiektów był zły; przebywający w nich uczniowie nie mieli warunków pozwalających na naukę, a warunki sanitarne również stanowiły poważny problem. Poszczególne

¹ Działały w miejscowościach: Brody (2), Brzeżany (1), Buczacz (2), Drohobycz (1), Gorlice (2), Gródek Jagielloński (2), Jarosław (1), Kamionka Strumiłłowa (2), Kołomyja (3), Lwów (5), Nowy Sącz (2), Przemyśl (3), Rawa Ruska (2), Rohatyn (2), Sambor (2), Sanok (2), Śniatyn (1), Sokal (1), Stanisławów (4), Stryj (3), Tarnopol (4), Trembowla (1), Złoczów (2) (*Sprawozdanie 1911*, 59–63).

organizacje prowadzące bursy, rozpoczęły więc poszukiwania źródeł finansowania na zakup budynków i ich ewentualną adaptację lub budowę nowych. Zazwyczaj skłaniano się ku pierwszemu rozwiązaniu, jednak w niektórych miastach, jak w przypadku Ruskiej Bursy św. Onufrego w Jarosławiu, stawiano budynki od podstaw (1904 r.).

2. Ruska Bursa w Jarosławiu, widokówka, ok. 1905 r.

Inwestycje budowlane przy bursach podlegały krajowej ustawie budowlanej z 1882 r. oraz *Regulaminowi dla osób utrzymujących w swych domach uczniów szkół średnich* zawartemu w rozporządzeniu Ministerstwa Wyznań i Oświaty z 17 grudnia 1897 r., w którym jednym z punktów stwierdzono:

Lokale przeznaczone na mieszkanie uczniów powinny być czyste, posiadać dostateczną ilość powietrza i światła. Dla jednego mieszkańca stosownie do wieku wymaga się co najmniej 4–6 m² powierzchni pokoju i 12–18 m³ powietrza. Pokoje muszą być codzienne przewietrzane, w zimie opalane, podług potrzeby podłogi myte, jeśli nie są zapuszczane, a ściany jeżeli nie są malowane, co najmniej raz w roku bielone (*Ustawy* 1900, 64).

Powstanie ruskiej bursy w Gorlicach wiązało się bezpośrednio z otwarciem miejscowego gimnazjum, które rozpoczęło swą działalność z dniem 1 września 1906 r. (*Sprawozdanie* 1906, 5). Wraz z napływem uczniów z terenów

górkich powiatu gorlickiego, miejscowa łemkowska inteligencja postanowiła w Gorlicach zorganizować bursę. Najpewniej przykładem dla niej była najstarsza ruska bursa dla młodzieży łemkowskiej założona w 1897 r. w Nowym Sączu (Nowak 2016, 35–39).

Towarzystwo Ruskiej Bursy w Gorlicach (obecnie Stowarzyszenie „Ruska Bursa” w Gorlicach) zawiązane zostało w 1907 r., a 13 lutego 1908 r. namiestnictwo we Lwowie zatwierdziło statut organizacji (APP 680/13). Jego głównym celem była „opieka nad łemkowską młodzieżą uczęszczającą do gimnazjum” (Duć-Fajfer 2008, 17–25). Ruska bursa była pierwszą tego typu placówką w Gorlicach, kolejne dwie powstały nieco później – w 1910 r. bursa polska, ufundowana i utrzymywana przez Władysława Długosza oraz w 1912 r., bursa rusko-ukraińska, będąca filią Ruskiego Towarzystwa Pedagogicznego we Lwowie.

3. Ruska Bursa w Gorlicach, widokówka, ok. 1910 r. (zb. Sławomira Dziadzi, Gorlice/Kraków)

W 1908 r. towarzystwo Ruskiej Bursy dokonało zakupu nieruchomości z przeznaczeniem na działalność statutową. Była to przestronna, podmiejska willa, zlokalizowana na ówczesnej ulicy Żmigrodzkiej (zwanej też Traktem Żmigrodzkim), pod numerem 419 (w numeracji ciągłej Gorlic, obecnie ul. Sienkiewicza 28). Obiekt, wraz z zabudowaniami gospodarczymi znajdował się na dużej działce w formie prostokąta o numerze ewidencyjnym 347, po południowej stronie drogi; sąsiednie parcele były wówczas niezabudowane.

Willę wzniesiono z cegły, na rzucie prostokąta o wymiarach $17,5 \times 10,65$ m, w południowej części była podpiwniczona, nastawiona na wysokim cokole. Dach budynku był kalenicowy, dwupołaciowy, kryty dachówką. Elewacja frontonowa – rozczłonkowana, w układzie asymetrycznym; w części wschodniej znajdował się dwuosiowy ryzalit zwieńczony frontonem, część środkowa – trójosiowa, w części zachodniej osadzone było duże, wielopodziałowe okno werandowe. Elewacja boczna wschodnia, od strony zabudowań gospodarczych – ślepa. Elewacja boczna zachodnia – czteroosiowa, z dwuskrzydłowym wejściem głównym od strony północnej. Elewacja tylna południowa – pięcioosiowa, asymetryczna przy przesunięciu akcentu w okienku wschodnim. Na ostatniej osi od strony zachodniej znajdowały się tylne drzwi wejściowe, prowadził do nich niski balkon o łącznej długości ok. 5 m. Elewacja frontowa posiadała dekorację architektoniczną w formie opasek okiennych, gzymsów nadokiennych i rozbudowanego gzymsu wieńczącego. W centralnym polu frontonu znajdował się szyld, najpewniej z informacją, o przeznaczeniu budynku (na jedynej znanej fotografii jest nieczytelny). Układ pomieszczeń był amfiladowy. Willa wyposażona była w trzy kominy. Największy, pięcioprzewodowy, umiejscowiony został w części centralnej, oprócz pieca kuchennego podłączone były do niego dwa piece kaflowe znajdujące się w sąsiednich pomieszczeniach. Pozostałe dwa kominy, jednoprzewodowe, znajdowały się w zachodniej części obiektu (piece na werandzie i w salonie).

Obok willi od strony wschodniej znajdowały się dwa drewniane budynki gospodarcze. Parcela odgrodzona była drewnianym płotem.

4. Ruska Bursa w Gorlicach, widokówka, detal, ok. 1910 r. (zb. Sławomira Dziadzi, Gorlice/Kraków)

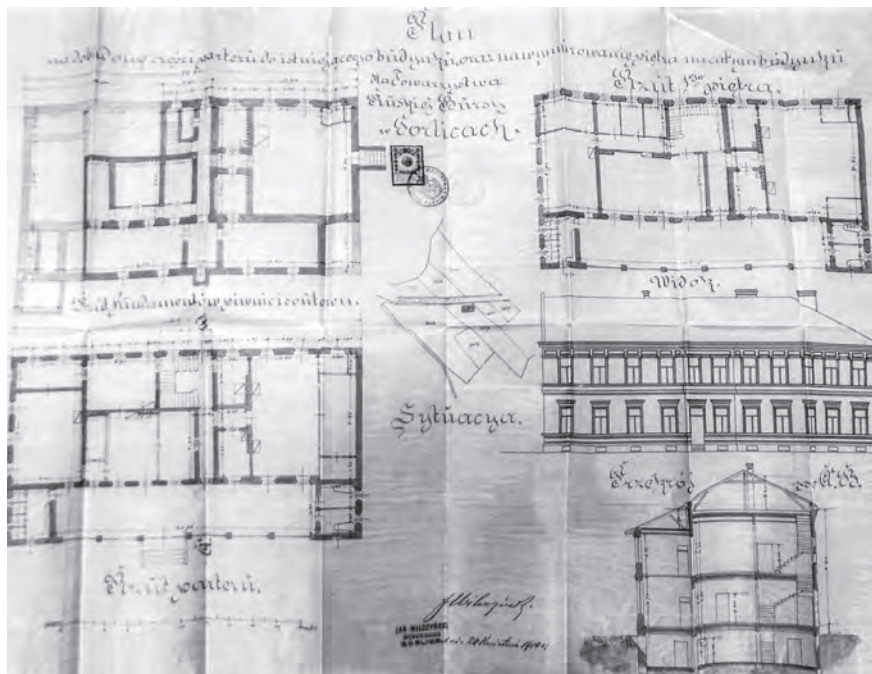
Na obecnym etapie badań, rok budowy obiektu, podobnie jak nazwisko architekta lub budowniczego, pozostają nieznane. Można przypuszczać, iż powstał on w ostatniej dekadzie XIX w., a jego projekt wykonał Jan Wilczyński – miejski budowniczy w Gorlicach. Wilczyński funkcję tę objął najpewniej w 1888 r., a oprócz pracy urzędniczej prowadził również działalność projektową – będąc jedynym budowniczym na terenie powiatu gorlickiego, bardzo szybko zmonopolizował miejscowy rynek. Był autorem wielu projektów: obiektów użyteczności publicznej, kamienic, willi, budynków przemysłowych, drewnianych domów, zabudowań gospodarczych oraz elementów małej architektury (bramy, ogrodzenia)².

Można przypuszczać, że już w chwili zakupu zdawano sobie sprawę, że willa jako budynek jednorodzinny nie spełniała standardów bursy, a najbardziej problematycznym był brak sanitariatów. Wiązało się to koniecznością modernizacji obiektu, tym bardziej że pierwsi bursacy zamieszkali w niej już w 1908 r. Od 1909 r. na terenie Galicji oraz w USA trwała zbiórka na działalność i rozbudowę gorlickiej bursy, prowadziła ją między innymi redakcja lwowskiego pisma „Галичанин” („Terroryści...” 1909).

Na początku zdecydowano o dostawieniu do korpusu willi przybudówki z przeznaczeniem na sanitariat (ubikację) oraz przeprowadzeniu niewielkiej modyfikacji. 22 lipca 1910 r. prezes ks. Mychail Jurczakewycz i sekretarz Stawiak³ w imieniu zarządu Towarzystwa Ruska Bursa w Gorlicach złożyli do wydziału budowlanego przy gorlickim magistracie zawiadomienie o planowanych pracach przy należącej do organizacji willi. Zakładał on przebudowę północno-zachodniej części obiektu stanowiącej dotychczas przeszkloną werandę, celem uzyskania kolejnego pomieszczenia użytkowego. Planowano zabudować otwory po oknach werandowych, a w ich miejsce uformować mniejsze pojedyncze okna. Dodatkowo od strony zachodniej, zamierzano istniejące tam, szerokie, dwuskrzydłowe drzwi zamienić na węższe z *oberlichtem* (nadświetłem drzwi). Równocześnie podkreślano, że przy projektowanych zmianach utrzymany zostanie rytm elewacji dzięki regularnemu rozmieszczeniu nowych okien oraz utrzymaniu analogicznych do pozostałych wymiarów

² Między innymi obiekty użyteczności publicznej: Szkoła Ludowa w Bystrej k. Gorlic (1894), Szpital Powiatowy (od 1903 r. Powszechny) w Gorlicach (1899), Kasa Chorych w Gorlicach (1907); kamienice w Gorlicach: Bazylego Jaworskiego (1897), Mendla Bodnera (1898), Samuela Lipczera (1901), Chaima i Estery Holländrów (1906), Kazimierza Wilusza (1911, poczta); wille w Gorlicach: własna – Wilczyńskich (1898), Marii Matuszewskiej (1901), Matiasa i Pessli Trenczerów (1906); budynki przemysłowe: obiekt biurowy dla zarządu Fabryki Kwasu Siarczanego (1902).

³ Brak informacji dotyczących imienia, natomiast nazwisko widniejące w dokumentach jest trudne do odczytania.

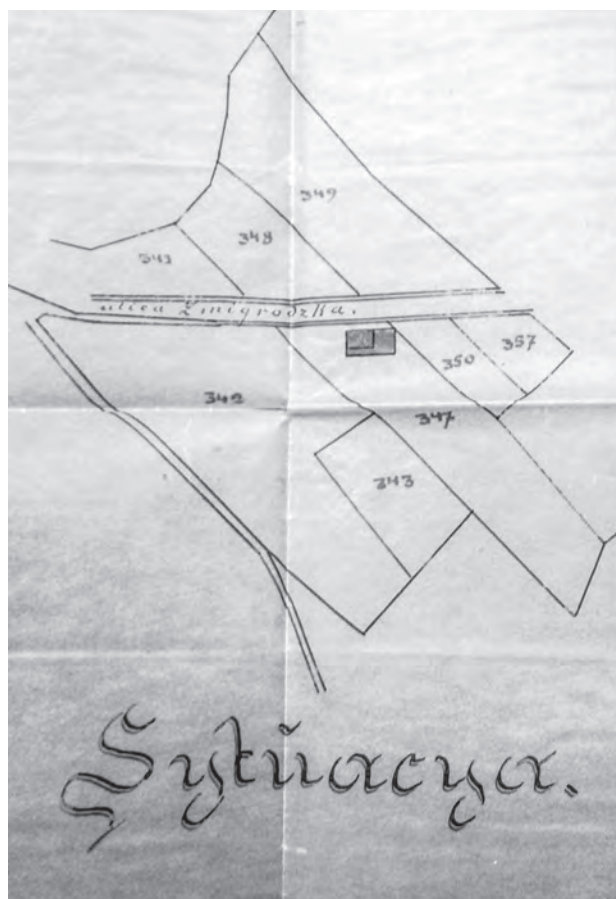
5. Pierwszy projekt rozbudowy Ruskiej Bursy w Gorlicach, 1910 r. (zb. APRz OS)

i ich oprawy architektonicznej. Od zewnątrz, przy wspomnianych powyżej drzwiach, założono dobudowanie przedsionka. Pozostałe zmiany w tym projekcie dotyczyły korekty w układzie pomieszczeń. Duże pomieszczenie (salon, pokój) przylegające do werandy planowano podzielić na dwie części murowaną ścianą. W jednej z nich miała być zlokalizowana nowa kuchnia, w tym celu postanowiono zamurować jedno okno w elewacji zachodniej (niefrontowej) od strony ogrodu. Pomieszczenie pełniące dotychczas funkcję kuchni, miało zostać przekształcone na pokój. Jeszcze w tym samym dniu pismo zostało przekazane do rozpatrzenia Jakubowi Piotrowskiemu asesorowi przy gorlickim magistracie (APRz OS 1165/893, 128). Już 23 lipca w budynku bursy odbyło się posiedzenie komisji, podczas którego urząd miejski reprezentował wspomniany wyżej Piotrowski oraz budowniczy miejski Jan Wilczyński. Poinstalowano wydać pozwolenie na zaproponowany zakres prac, warunkując je jednak następującymi zaleceniami:

1. okna we werandzie mają być w zupełności dostosowane do reszty okien frontowych tak pod względem rozmiarów jak i wykończenia architektonicznego.

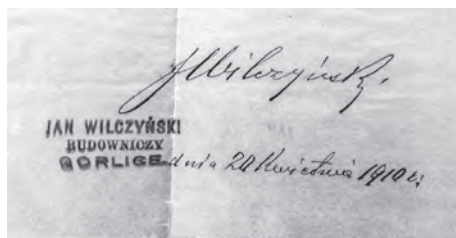
2. ściana działowa ma być grubą 0.30 m z obu stron wyszlifowana na gładko, obecne okna można zamurować z frontu jednak należy pozostawić jako ślepe z kwaterami [...].
3. przedsionek do obecnej werandy ma być wykonany na podmurowaniu do wysokości podłogi parterowej, daszek ma być dachówką pokryty, ściany od frontu strugane i pomalowane (APRz OS 1165/893).

Zarząd został zobligowany do tego, aby wszystkie prace budowlane były prowadzone przez koncesjonowanego majstra murarskiego i *uzdolnionego* cieślę. Decyzja (pozwolenie budowlane) wydana została na posiedzeniu magistratu 27 lipca 1910 r. (APRz OS 1165/893, 130–134).

6. Pierwszy projekt rozbudowy Ruskiej Bursy w Gorlicach, sytuacja, 1910 r. (zb. APRz OS)

Składając powyższy wniosek, który dotyczył stosunkowo niewielkiego zakresu prac, zarząd Ruskiej Bursy posiadał już projekt architektoniczny obejmujący inwestycję o dużo szerszym zakresie. Autorem projektu, przedłożonego zarządowi 20 kwietnia 1910 r. był Jan Wilczyński. Zakładał on rozbudowę istniejącego budynku w kierunku wschodnim oraz nadbudowę nad całością obiektu piętra; ujęto w nim również zmiany opisywane powyżej we wstępnym projekcie.

7. Pierwszy projekt rozbudowy Ruskiej Bursy w Gorlicach, autograf i pieczęć Jana Wilczyńskiego, 1910 r. (zb. APRz OS)

Projekt przedstawiał się niezwykle imponująco – przekomponowywał on podmiejską, parterową willę na dużą, piętrową kamienicę. Zakładano, iż wymiary budynku po obrysie wynosić będą $29,10 \times 14,09$ m, a jego powierzchnia (bez piwnic i strychu) ok. 700 m^2 . O kolejne 165 m^2 powiększała ją zadaszona weranda w części parterowej i balkon w części piętrowej. Balkon i weranda, stanowiące element elewacji południowej (tylnej) ujęte były pomiędzy dwa piętrowe, przylegające do bryły ryzality, w których zaprojektowano sanitariały. W zachodnim ryzalicie (przewidzianym we wstępnym projekcie) miały znajdować się ubikacje, we wschodnim – łaźnie z wannami (po dwie na piętro). Wejścia do nich przewidziano z werandy w części parterowej i z balkonu w części piętrowej.

Elewacja frontowa (północna) miała być jedenastoosiowa (w tym czteroosiowe, nowo budowane skrzydło) z bogatą dekoracją architektoniczną. Za jej centralną część planowano wykorzystać dwuosiowy ryzalit wciągnięty również na część piętrową. Nadawało to asymetrycznego charakteru elewacji – 4 osie w nowym skrzydle, 2 osie w ryzalicie i 5 osi w starej części. W ryzalicie od strony wschodniej zamierzano w miejscu okna (willi) umiejscowić główne drzwi wejściowe. Kondygnacje planowano oddzielić rozbudowanym, profilowanym gzymsem, analogiczny miał również wieńczyć w części parterowej

cokół budynku w formie gzymsu podokiennego. Najbardziej rozbudowanym miał być gzyms zamykający kondygnację piętrową, dlatego kompozycyjnie scalono go z gzymsiem nadokiennym i dekoracyjną oprawą okien.

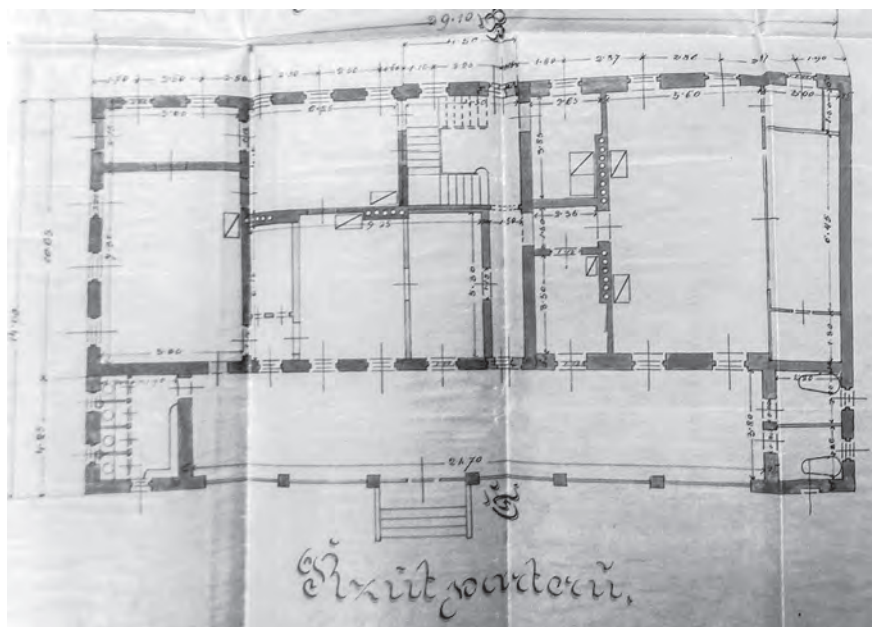

8. Pierwszy projekt rozbudowy Ruskiej Bursy w Gorlicach, elewacja frontowa, 1910 r. (zb. APRz OS)

Budynek nakryty miał być dachem kalenicowym, trójspadowym, dach nad ryzalitami i balkonem – pulpitowy, o autonomicznej konstrukcji, połączony z połącią dachu nad korpusem budynku łamaniem.

Realizację inwestycji zaplanowano na kilkanaście miesięcy, ukończona miała być w całości pod koniec 1911 r. Powyższy projekt w celu uzyskania pozwolenia na budowę złożony został na początku sierpnia 1910 r. przez przewodniczącego zarządu Towarzystwa, ks. Jurczakewycza. Już 10 sierpnia przy bursie zebrała się komisja budowlana, w której skład wchodził: przewodniczący – Hipolit Nowak zastępca burmistrza (i aptekarz), sekretarz – Konstanty Laskowski sekretarz magistratu i Jan Wilczyński, budowniczy miejski. Wilczyński w komisji uczestniczył również w roli kierownika budowy. 19 sierpnia w kancelarii magistratu w Gorlicach został spisany protokół. Komisja nie miała zastrzeżeń do technicznej strony projektu, jednak odmówiła wydania pozytywnej decyzji ze względu na uchybienie formalne – złożony z projektem harmonogram prac przewidywał jego realizację zarówno w trakcie roku bieżącego, jak i kolejnego. Etap inwestycji planowany na rok 1910 zakładał nadbudowę piętra nad istniejącą częścią, dobudowę ryzalitu z sanitariatami oraz zmiany w układzie pomieszczeń, co według opinii komisji było niezgodne z obowiązującymi przepisami:

Natomiast Magistrat odmawia na razie prośbie o pozwolenie nowej części piętrowej po stronie wschodniej obecnego domu, ponieważ wedle prośby część ta w roku bieżącym nie będzie budowana. W przyszłości w razie zamiaru budowy także tej części należy wnieść ponowną prośbę o pozwolenie na taką budowę [...] (APRz OS 1165/893, 138).

9. Pierwszy projekt rozbudowy Ruskiej Bursy w Gorlicach, rzut parteru, 1910 r. (zb. APRz OS)

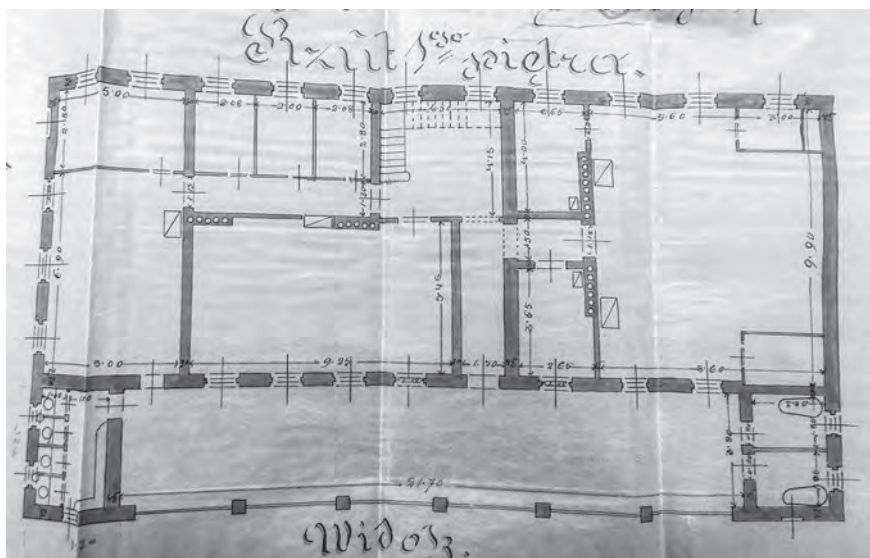
Do protokołu ks. Jurczakewycz złożył następujące wyjaśnienie:

Jak to już w prośbie przewodniczący ruskiej Bursy zaznaczył, ma być w tym roku tylko piętro na obecnym parterze wymurowane i wychodki piętrowe wystawione zaś jeden pokój na klatkę schodową użyty, z werandy zaś pokój zrobiony. Przedłożone plany wykonane są z dobudową piętrową, która prawdopodobnie już w przyszłym roku nastąpi, nie jest to błędem, gdyż względem ustawy każdy przedłożony plan a przez Magistrat zatwierdzony jest ważny przez dwa lata. Zarząd Bursy powołując się na ten, przedkłada plany takie, aby wiedzieć jak w przyszłości ma budować (APRz OS 1165/893, 138).

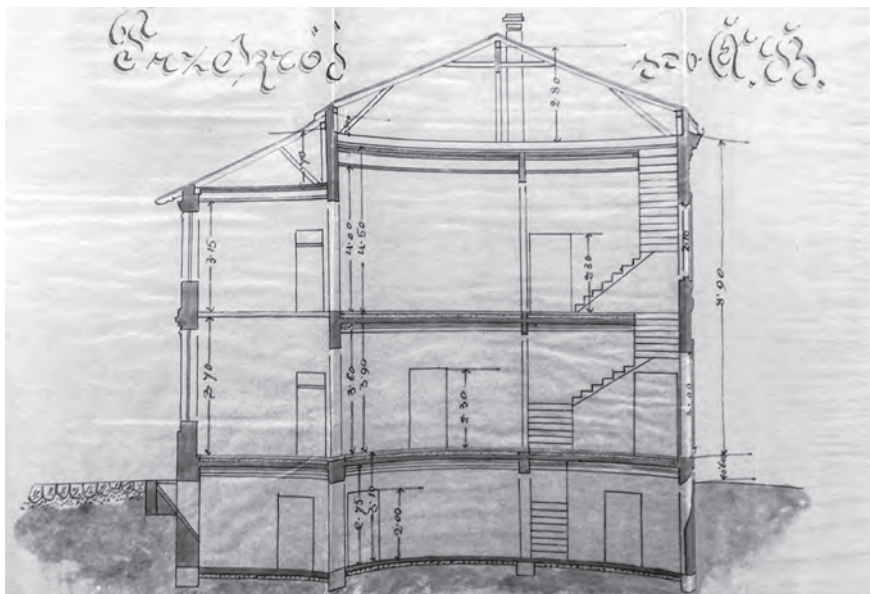
Uwagę w protokole ujęli również członkowie komisji, dotyczyła ona niedawno wdrożonych miejscowych przepisów budowlanych:

Stosownie do uchwały Rady miejskiej z dnia 7 kwietnia 1910 r. obowiązujący jest zarząd Bursy na każde żądanie Magistratu zezwolić na umieszczenie na dachu lub murze domu stojaków dla przewodów telefonicznych tudzież lampy do oświetlania ulicy. Wreszcie obowiązany jest zarząd wykonać przy okazji dachu po stronie frontowej balustradę żelazną co najmniej 0.60 m wysoką. Balustrada ma służyć przeciw spadnięciu osób po dachu chodzących oraz przeciw spadaniu śniegu w zimie na dachu nagromadzonego (APRz OS 1165/893, 138).

Ostatecznie, na posiedzeniu magistratu 22 sierpnia 1910 r., wydano decyzję zezwalającą na nadbudowę piętra na części parterowej oraz pięterowej dobudówki-ryzalitu z przeznaczeniem na ubikacje. Jednocześnie odmówiono budowy nowego skrzydła od strony wschodniej. We wrześniu Wilczyński opracował nowy projekt, który zakładał zakres prac ujęty w pozwoleniu i z wyjątkiem wschodniego skrzydła był zbliżony do poprzedniej wersji. Z uwagi na fakt, że okrojony plan nie przewidywał na tym etapie budowy ryzalitu wschodniego z łaźniami, konstrukcyjnie nie było możliwości zastosowania w tym wypadku rozwiązania komunikacyjnego opartego na werandzie i balkonie. Dlatego też wejście do ubikacji na piętrze miało być możliwe dzięki budowie niewielkiego balkonu; w nowym projekcie ujęto również wyżej wspomnianą balustradę.

10. Pierwszy projekt rozbudowy Ruskiej Bursy w Gorlicach, rzut piętra, 1910 r. (zb. APRz OS)

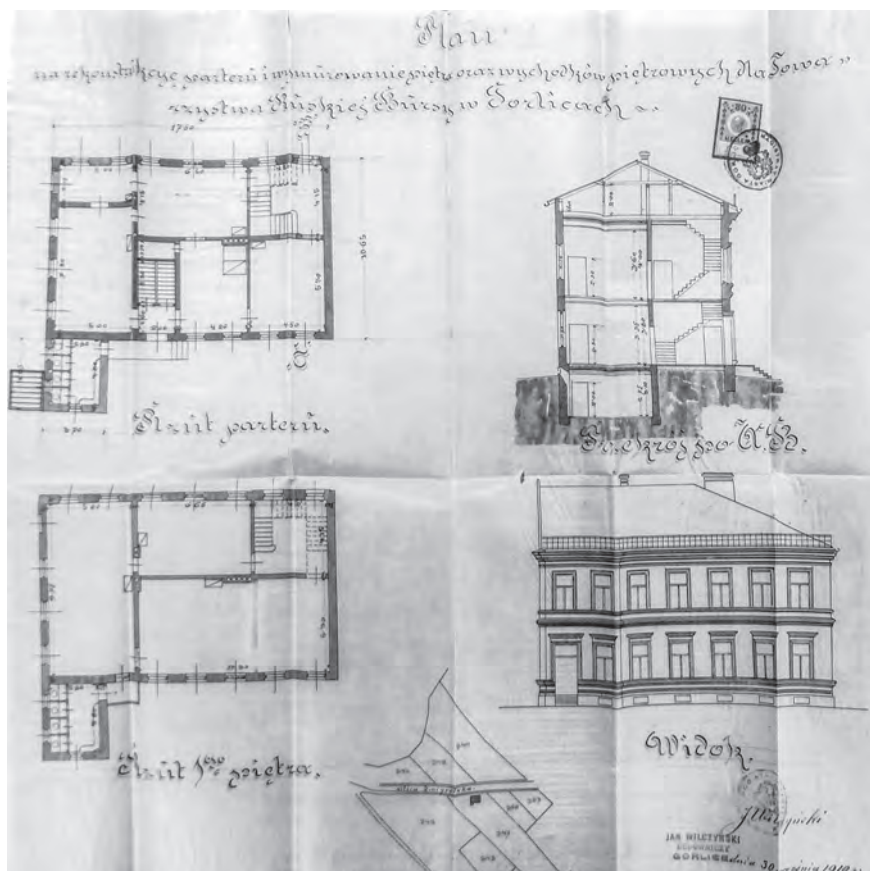
11. Pierwszy projekt rozbudowy Ruskiej Bursy w Gorlicach, przekrój boczny, 1910 r. (zb. APRz OS)

Prace musiały ruszyć niemal zaraz po wydaniu pozwolenia, gdyż już po dwóch miesiącach budynek był gotowy do zamieszkania. 5 listopada 1910 r. kierownik bursy Wiktor Choroszczak złożył w magistracie prośbę o wydelegowanie komisji w celu uzyskania konsensusu na zamieszkanie oraz wydanie zaświadczenia o numerze porządkowym budynku (adresie nieruchomości). Już na początku grudnia 1910 r., zarząd Ruskiej Bursy złożył wniosek o odbiór i wydanie pozwolenia na zamieszkanie. Dokumenty te były niezbędne z jednej strony do rozpoczęcia działalności bursy zgodnie z własnymi celami statutowymi (otwarcie internatu), z drugiej strony do uzyskania pożyczki na dalszą, projektowaną część inwestycji – budowę wschodniego skrzydła. Jan Wilczyński – tu w roli urzędnika, budowniczego miejskiego – w informacji udzielonej magistratowi, stwierdził, iż na dzień 10 grudnia 1910 r.:

[...] piętro oraz wychodki piętrowe w zupełności wykończone zostały, ze względu jednak na ustęp § 67⁴. Ustawy budowlanej, który opiewa, iż budynek murowany co

⁴ Budynek murowany podczas wiosny pod dach doprowadzony a w jesieni narzucony może być dopiero w następnej wiosnie zamieszkanym. Budynek zaś w jesieni pod dach doprowadzony, a w następnej wiosnie narzucony może dopiero w jesieni do zamieszkania być oddany. Jeżeli w powyższych okresach czasu tylko niektóre części domu zostały wykończone, naczelnik gminy

jest teraz wystawiony, może być dopiero w następnej wiosnie zamieszkały, pozwolenia na zamieszkanie na razie udzielić nie może, a więc dopiero na wiosnę 1911 r. Ze względu jednak na pożyczkę Świątyni magistrat może tymczasowo potwierdzić, iż budowa w zupełności, i to ściśle wedle przedłożonych a przez Magistrat zatwierdzonych planów wykończoną została (APRz OS 1165/893).

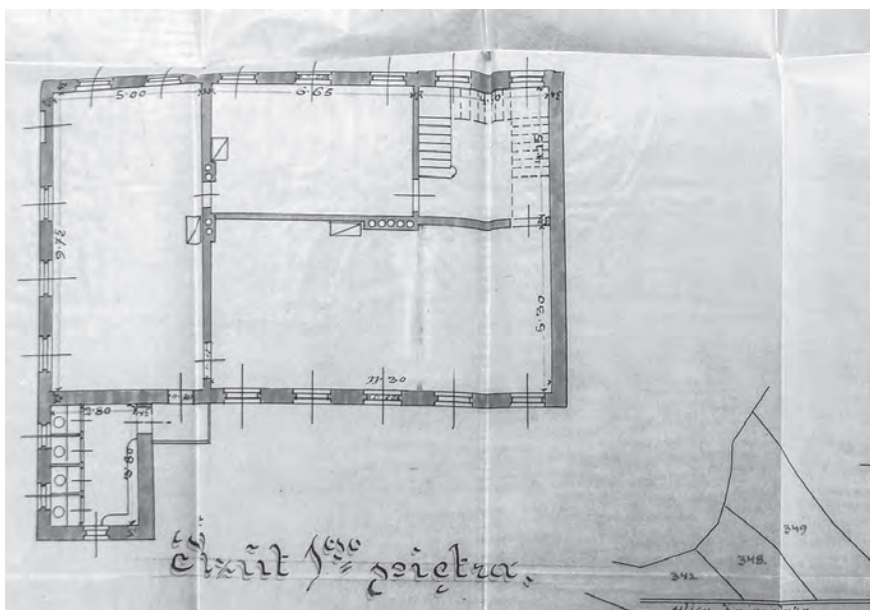

12. Drugi projekt rozbudowy Ruskiej Bursy w Gorlicach, 1910 r. (zb. APRz OS)

może udzielić pozwolenie także na częściowe zamieszkanie budynku, jeżeli zachodzą warunki w ostatnim ustępie §. 66 określone [za:] Ustawa z dnia 28. Kwietnia 1882, zawierająca przepisy budownicze dla gmin miejskich: Biała, Bochnia, Brody, Brzeżany, Buczacz, Drohobycz, Gorlice, Gródek pod Lwowem, Jarosław, Jasło, Kołomyja, Krosno, Nowy Sącz, Podgórze, Przemyśl, Rzeszów, Sambor, Sanok, Śniatyn, Sokal Stanisławów, Stryj, Tarnopol, Tarnów, Wadowice, Wieliczka, Zaleszczyki, Złoczów i Żółkiew („Dziennik...” 1882, 247).

13. Drugi projekt rozbudowy Ruskiej Bursy w Gorlicach, elewacja frontowa, 1910 r. (zb. APRz OS)

14. Drugi projekt rozbudowy Ruskiej Bursy w Gorlicach, rzut piętra, 1910 r. (zb. APRz OS)

Po sześciu dniach, 16 grudnia w budynku Ruskiej Bursy zebrała się komisja, której celem był częściowy odbiór obiektu zgodnie z wytycznymi ujętymi we wspomnianej wyżej ustawie budowlanej. W obradach uczestniczyli: Hipolit Nowak (zastępca burmistrza), Marceli Frühling (lekarz miejski) i Jan Wilczyński (budowniczy miejski). Decyzja komisji była następująca:

[Komisja] stwierdziła na miejscu, iż wymurowane piętro na budynku parterowym zostało kompletnie wykończone i to ściśle wedle przedłożonych przez Magistrat zatwierdzonych planów, ubikacje a mianowicie jedna najobszerniejsza jest zupełnie suchą, w dwie na piętrze są jeszcze cokolwiek wilgotne, wilgoć może ta być wkrótce usuniętą jeżeli się będzie regularnie palić w piecach i od czasu do czasu otwierać okna. Część parterowa została przeistoczoną wedle planu zatwierdzonego. Ze względów powyżej przytoczonych Komisja wnosi na udzielenie poświadczenia iż budowa kompletnie wykończoną została i to ściśle wedle przedłożonych a magistrat zatwierdzonych planów, co się zaś tych udzielenia konsensusu na zamieszkanie, to ze względu na § 67 ustawy budowlanej, takowy wydane być może dopiero z wniosną 1911 r. (APRz OS 1165/893).

O postanowieniach komisji zarząd Ruskiej Bursy został poinformowany 22 grudnia 1910 r. Z uwagi na powyższą decyzję bursa była nieczynna do lata kolejnego roku.

5 lipca 1911 r. kierownik bursy Wiktor Choroszczak ponownie złożył w magistracie prośbę o wydelegowanie komisji w celu uzyskania konsensusu na zamieszkanie oraz wydanie zaświadczenia o numerze porządkowym budynku. Dwa dni po złożeniu pisma, Hipolit Nowak, wyznaczył spotkanie komisji na dzień 10 lipca, na godzinę 10:00. Komisja w tym samym składzie, co 16 grudnia roku ubiegłego:

Sprawdziła na miejscu, iż budowa wykonana została ściśle wedle przedłożonego a przez Magistrat zatwierdzonego planu, konstrukcja budowy jest silną, wszystkie ubikacje mieszkalne suche, zdrowe i widne. Wobec tego Komisja wnosi o udzielenie pozwolenia na zamieszkanie (APRz OS 1165/893).

Tego samego dnia Zarząd Ruskiej Bursy otrzymał pozwolenie na użytkowanie budynku (APRz OS 1165/893).

Zgodnie ze swym przeznaczeniem, z początkiem września 1911 r., budynek ruskiej bursy został ponownie otwarty dla uczniów. Z powodu barku znanych

źródeł ikonograficznych z tego okresu, nie wiadomo, czy zakres prac ujęty w projekcie został w całości zrealizowany – przede wszystkim czy ryzalit z sanitariatami został dobudowany od strony wschodniej lub zachodniej oraz czy wykonano dekorację architektoniczną elewacji frontowej (gzymsy, oprawy okien). Przed 1914 r. miejscowe władze szkolne oceniały bursę w następujący sposób:

Najstarszą z nich jest Bursa ruska – russka – założona w r. 1908, Utrzymywana jest przez Towarz. Ruskiej bursy w Gorlicach. Posiada swój własny dom z budynkami gospodarczymi, podwórzem i ogrodem. Ubikacje dość wygodne, suche i jasne, urządzenie skromne. Mieści 30–40 uczniów. Przeciętnie miało w niej pomieszkanię 28 uczniów gimnazjalnych. Prezesem Towarzystwa jest ks. Włodzimierz Kałużniacki wicedziekan biecki, członek Rady powiatowej w Gorlicach. Obowiązki prefekta pełni Teodor Tanczyn, słuchacz praw (*Sprawozdanie 1914*, 100).

Po wybuchu I wojny światowej wszystkie ruskie instytucje na terenie Galicji zostały zamknięte przez władze austriackie, a ich majątek społeczny został skonfiskowany (Duć-Fajfer 2008, 18). Po likwidacji Towarzystwa Ruskiej Bursy w Gorlicach ustanowiono jego kuratora w osobie miejscowego adwokata dr. Bolesława Przybylskiego. W czasie bitwy pod Gorlicami, w pierwszych dniach maja 1915 r., bursa uległa częściowemu zniszczeniu. Jesienią 1915 r. została wytypowana przez miejscowe Starostwo Powiatowe do remontu, którym kierować mieli Maurycy Tuszowski i Mieczysław Teodorowicz – asystenci galicyjskiej służby budownictwa w Departamencie Technicznym Namiestnictwa (oddelegowani do Gorlic w celu odbudowy budynków użyteczności publicznej). Komitet Ratunkowy dla miasta Gorlic planował zakwaterować w obiektach bursy 22 rodziny (Ruszała 2015, 89–90). Pierwsi bezdomni zamieszkali w niej już w październiku 1915 r.; ostatecznie przebywało w niej 45 osób (Ruszała 2015, 96). W 1916 r. na gruntach Ruskiej Bursy planowano budowę sześciu drewnianych baraków dla mieszkańców miasta, których domy zostały zniszczone w czasie działań wojennych (Ruszała 2015, 97). Pod koniec I wojny światowej nastąpiło – w niewyjaśnionych jak dotąd okolicznościach – przejście majątku nieruchomego Ruskiej Bursy. W sprawę zamieszany był wspomniany adwokat Przybylski (pełniący w tym czasie w Gorlicach różne funkcje urzędowe i społeczne) oraz gorlicki adwokat Leib Millet (Duć-Fajfer 2008, 18). 28 czerwca 1918 r. Millet, który uprzednio przejął kuratorstwo nad majątkiem Bursy, odsprzedał go Przybylskiemu za zaniżoną kwotę równą 60 tys. koron. Nowy właściciel rozpoczął remont

budynku, który trwał do 1921 r. – do czasu, kiedy reaktywowane Towarzystwo Ruskiej Bursy rozpoczęło batalię sądową o zwrot majątku (Duć-Fajfer 2008, 19). Przez kolejnych kilka lat obiekt stał niewykorzystywany, a jego stan techniczny się pogarszał – nakryty był prowizorycznym dachem, natomiast okna pozabijane były deskami. Taka sytuacja trwała do odzyskania budynku przez Towarzystwo w 1929 r. Po wygranej sprawie sądowej rozpoczął się długi proces odbudowy i generalny remont budynku. Częściowo był on możliwy dzięki subwencji na remont w kwocie 22 tys. złotych, jaką stowarzyszenie otrzymało dzięki poparciu ówczesnego wicewojewody krakowskiego – Kazimierza Ducha (a późniejszego wiceministra opieki społecznej i senatora) („Начинают...” 1935). Nie mniej uciążliwym problemem niż stan techniczny obiektu, było obciążenie hipoteczne majątku Bursy (za pożyczkę zasięgniętą w czasie, kiedy nieruchomości znajdowały się poza władaniem stowarzyszenia) oraz konieczność spłaty kosztów procesowych; ostatecznie wszystkie długi spłacone zostały w 1935 r. („Подумайте” 1935). We wrześniu 1931 r. bursa ponownie zaczęła pełnić swą pierwotną funkcję.

15. Ruska Bursa w Gorlicach, widok od północnego-wschodu, 1929 r. („Голос...” 1929)

W latach 30. obok internatu założono ogród warzywny oraz zorganizowano boisko sportowe. Z roku na rok liczba uczniów wzrastała, przez co zaczęto planować rozbudowę budynku. W 1937 r. redaktor krynickiego czasopisma „Лемко” pisał:

[...] Bursa za mała, a tu chłopcy chcą posyłać dzieci do szkoły. Trzeba koniecznie przystąpić do rozbudowy bursy. Któż ma to zrobić? A no ten, komu ona służy

19. Ruska Bursza w Gorlicach, elewacja tylna, 2018 r. (fot. Damian Nowak)

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Rzeszowie Oddział w Sanoku (APRz OS).

Zesp. 1165: Akta Miasta Gorlic [1686–1944], sygn. 893: *Sprawy budowlane i odbudowy* [1911].

Zesp. 1187: Starostwo Powiatowe Gorlickie [1945–1950], sygn. 250: *Kosztorys na remont szpitala zakaźnego* [1946].

Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP).

Zesp. 680: C. K. Starostwo Powiatowe w Gorlicach, sygn. 13: *Rejestr stowarzyszeń związkowych na podstawie ustawy z 1867 r. oraz zawodnych na podstawie dekretu z 8/2/1919 r.* [1921–1932], k. 9.

Źródła drukowane

Sprawozdanie c. k. Rady szkolnej krajowej o stanie szkół średnich galicyjskich w roku szkolnym 1905/1906. 1906. Lwów.

Sprawozdanie c. k. Rady szkolnej krajowej o stanie szkół średnich galicyjskich w roku szkolnym 1909/1910. 1911. Lwów.

Sprawozdanie Dyrekcji C. K. Gimnazjum w Gorlicach za rok szkolny 1914. 1914. Gorlice.

Ustawy i rozporządzenia obowiązujące w galicyjskich szkołach średnich. Red. Henryk Kopia. 1900. Lwów: 63-66.

Prasa

„Dziennik ustaw i rozporządzeń krajowych dla Królestwa Galicji i Lodomeryi wraz z Wielkiem Księstwem Krakowskiem”, 26.08.1882, nr 77, s. 225–255.

„Kurjer Polski”, 30.10.1875, b. nr, s. 2.

„Terroryści ukraińscy”. 1909. *Gazeta Narodowa*, 8.05.1909, nr 105, s. 1.

„Z konferencji dyrektorów szkół średnich”. 1908. *Gazeta Narodowa*, 28.03.1908, nr 73, s. 2.

„Голос Народа 1929”, 6.01.1929, nr 1, s. 3.

„Начинают добре и пожиточне діл”. 1935. *Лемко*, 5.09.1935, nr 33, s. 2–3.

„Подумайте”. 1935. *Лемко*, 25.04.1935, nr 16, s. 2.

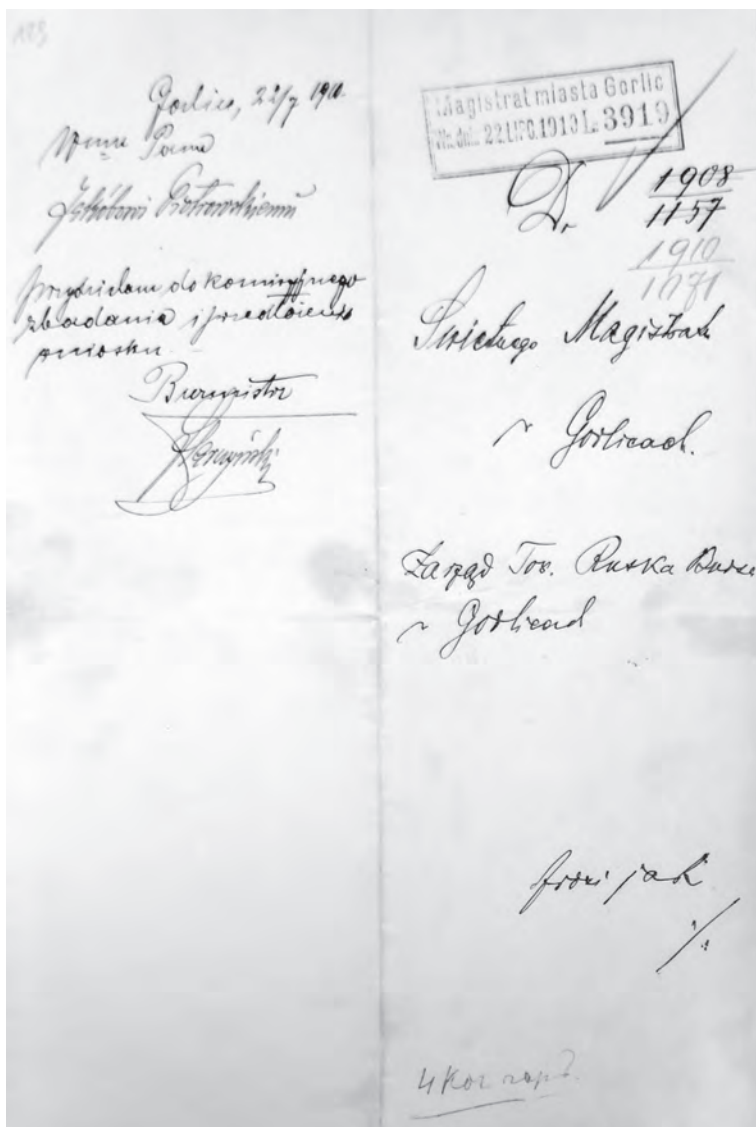
„С новым роком школьным”. 1937. *Лемко*, 16.09.1937, nr 35, s. 1.

Opracowania

Duć-Fajfer, Helena. 2008. „Z historii Ruskiej Bursy w Gorlicach”. W: *Руска Бурса 100 років. Ruska Bursa 1908–2008*, s. 18-39. Gorlice: Stowarzyszenie „Ruska Bursa” w Gorlicach.

Nowak, Damian. 2016. „Wybór źródeł do historii Ruskiej Bursy w Nowym Sączu”. *Rocznik Ruskiej Bursy*, nr 12: 35–82.

Ruszała, Kamil. 2015. *Wielka Wojna w małym mieście. Gorlice w latach 1914–1918*. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”.

21. Wniosek ks. Michała Jurczakiewicza prezesa Ruskiej Bursy w Gorlicach do magistratu w Gorlicach o wydanie pozwolenia na przebudowę budynku bursy, 22.07.1910

 Protokół
 spisany w dniu 23 lipca 1910 r. w sprawie
 o odbycie komisyi w domu sw. M. K. 119.
 na prośbę Komitetu Towarzystwa Ruskiej
 Bursy w Gorlicach o pozwolenie
 na niektóre zmiany w tymże
 domu.

Komisyja do z. ona:
 L. Wit: Paweł Kobielski, Piotr Wierzbicki, Olesza
 jako przewodniczącego,
 Józef Wierzbicki, Stanisław Wierzbicki
 spisaną na miejscu i z. m. o z. m.
 w sprawie pozwolenia na
 podwójne zmiany w tymże domu.
 1. Olesza w sprawie mają być wycofane
 wszystkie sprawy do wszystkich
 frakcyjnych tak pod względem
 miarowym jak i myślowym
 i tak w. m. o z. m.
 2. I. i. m. do z. m. na być
 z. m. o z. m. w sprawie
 olesza olesza w sprawie
 z. m. o z. m. w sprawie
 jako z. m. o z. m. w sprawie
 3. I. i. m. do z. m. o z. m. w sprawie
 na być w sprawie w sprawie

22. Protokół z przebiegu prac komisji budowlanej przy budynku Ruskiej Bursy w Gorlicach, 23.07.1910

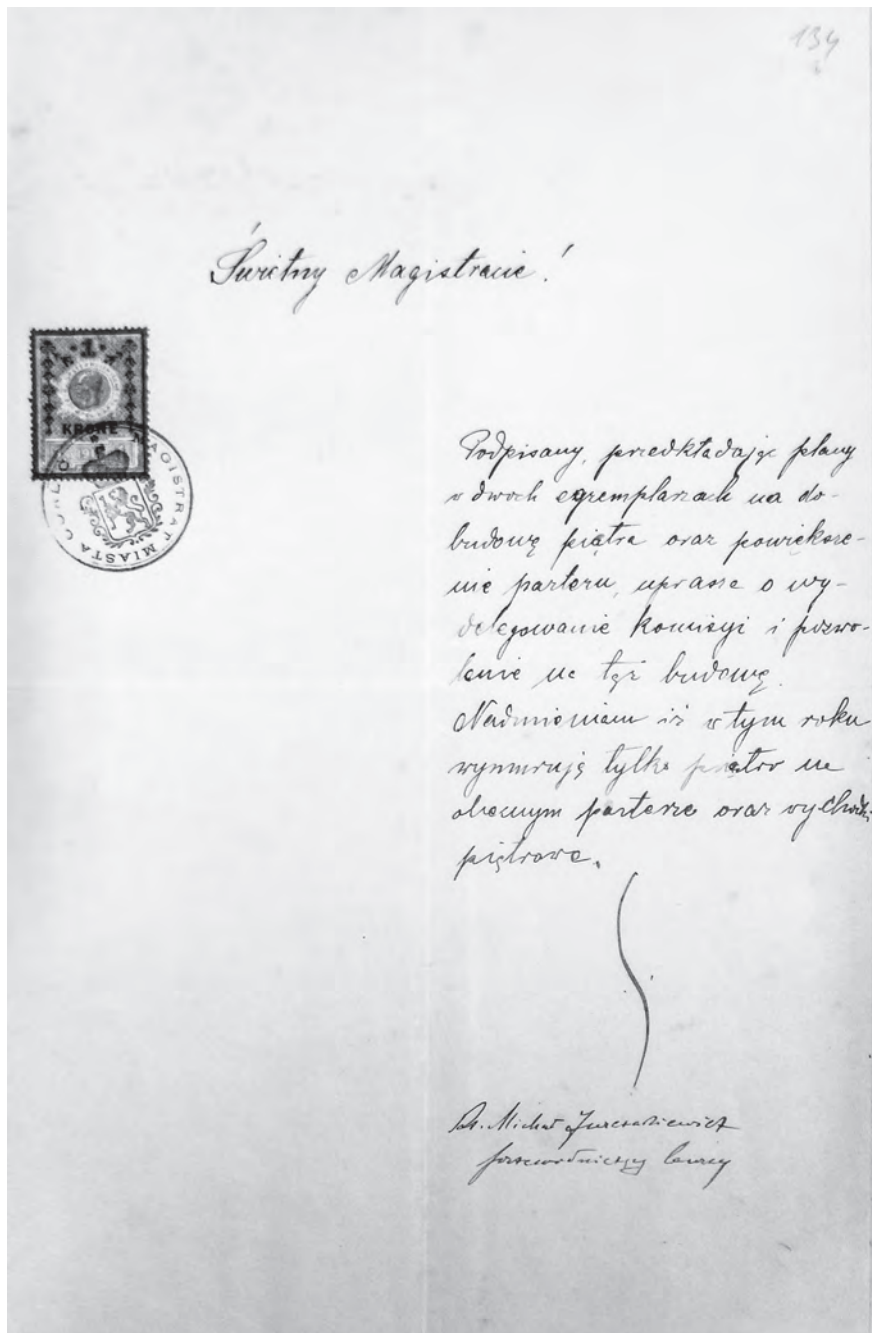
do wysokości furtki i partycy
 dachów nie być dachówkę pokrzyty
 ścianę odpowiednio starym i powa-
 lowano.
 Do ukończenia Ławek wewnątrz
 szeregów nowego majstrowskiego
 nawozu i ukończenia części
 a wykonaniu tych nie być ukoń-
 czenia nie ściśle według wskaza-
 nek Magistrate.

Łukasz Piotrowski

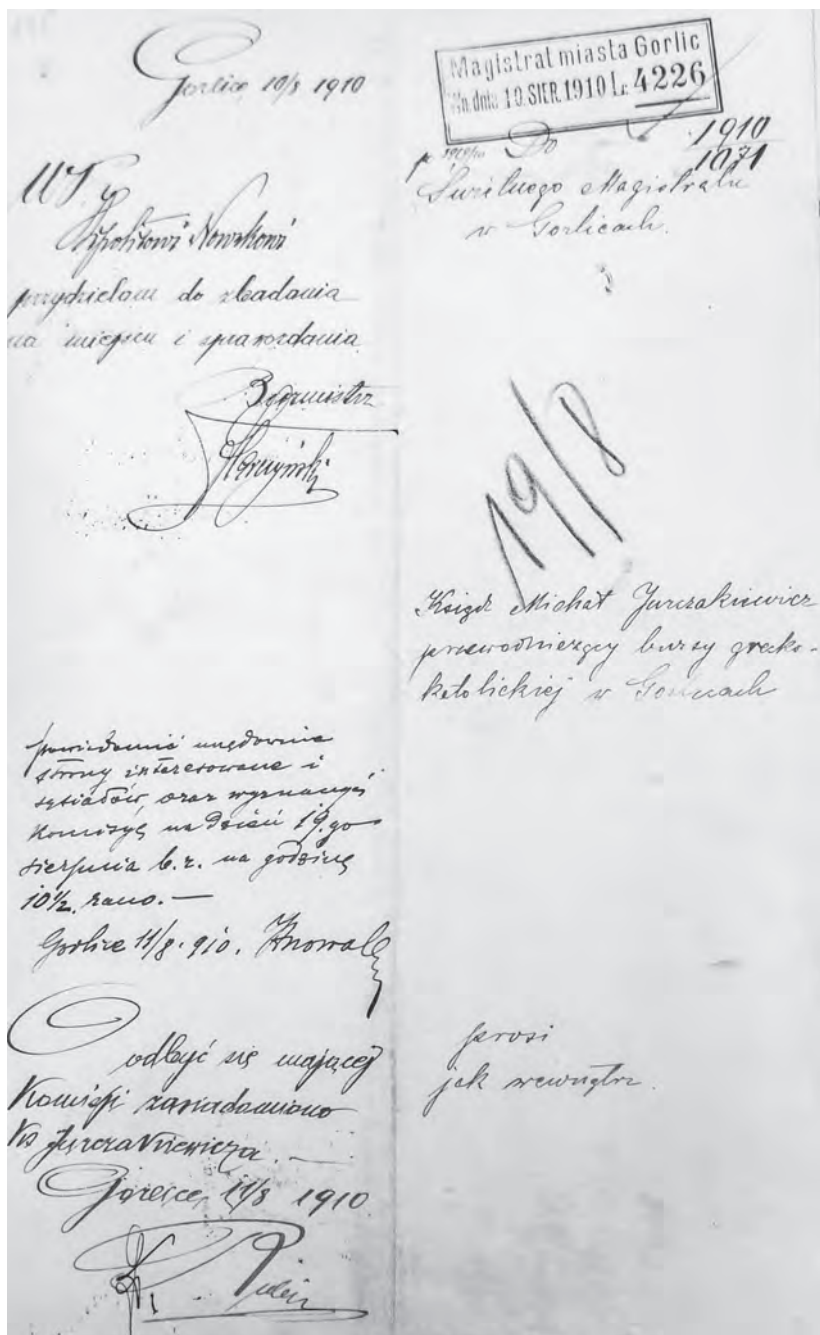
Wileńskij

Protokół czynności i z tego wynika
 się z góry.

Stefan Paszalski
 sekret. Towarzystwa
 Rura Rura i Górcach

24. Wniosek ks. Michała Jurczakiewicza prezesa Ruskiej Bursy w Gorlicach do magistratu w Gorlicach o wydanie pozwolenia na rozbudowę budynku bursy, 11.08.1910

25. Wniosek ks. Michała Jurszakiewicza prezesa Ruskiej Bursy w Gorlicach do magistratu w Gorlicach o wydanie pozwolenia na rozbudowę budynku bursy, 11.08.1910

MAGISTRAT MIASTA GORLIC.

Protokół

z dnia 19 sierpnia 1910 r.

spisany w kancelarii Magistratu miasta Gorlic z powodu komisyjnych oględzin miejscowych na prośbę p. *Mieczysława Surzaka* *inwestora* w Gorlicach

z dnia 10 sierpnia 1910 do L. 4226/1910 o wydanie zezwolenia na

~~budowę, dobudowę, przebudowę domu murowanego, drewnianego, piętrowego, parterowego, mieszkalnego, gospodarczego, na parceli bud. grunt. I. kat. 347 pod N. k. przy ulicy *Emigwoda*~~

Skład komisji.

Komisja złożona z pp. *Hipolita Nowaka zast. Bur.*

miastrego jako przewodniczącego, Klementa
Łopuskiego jako sekretarza i
Włodzisława Budowniczego jako eksperta.

stosując się do przepisów §. 8. ustawy budowlanej dla 30 miast z dnia 28. kwietnia 1882 Nro 77 Dz. u. kr., zbadła przedłożone plany w obecności budującego p. _____

Sąsiedzi.

sąsiedów pp. _____

tudzież w obecności ustanowionego fachowego kierownika budowy p. *Jana*

Zbadano planów

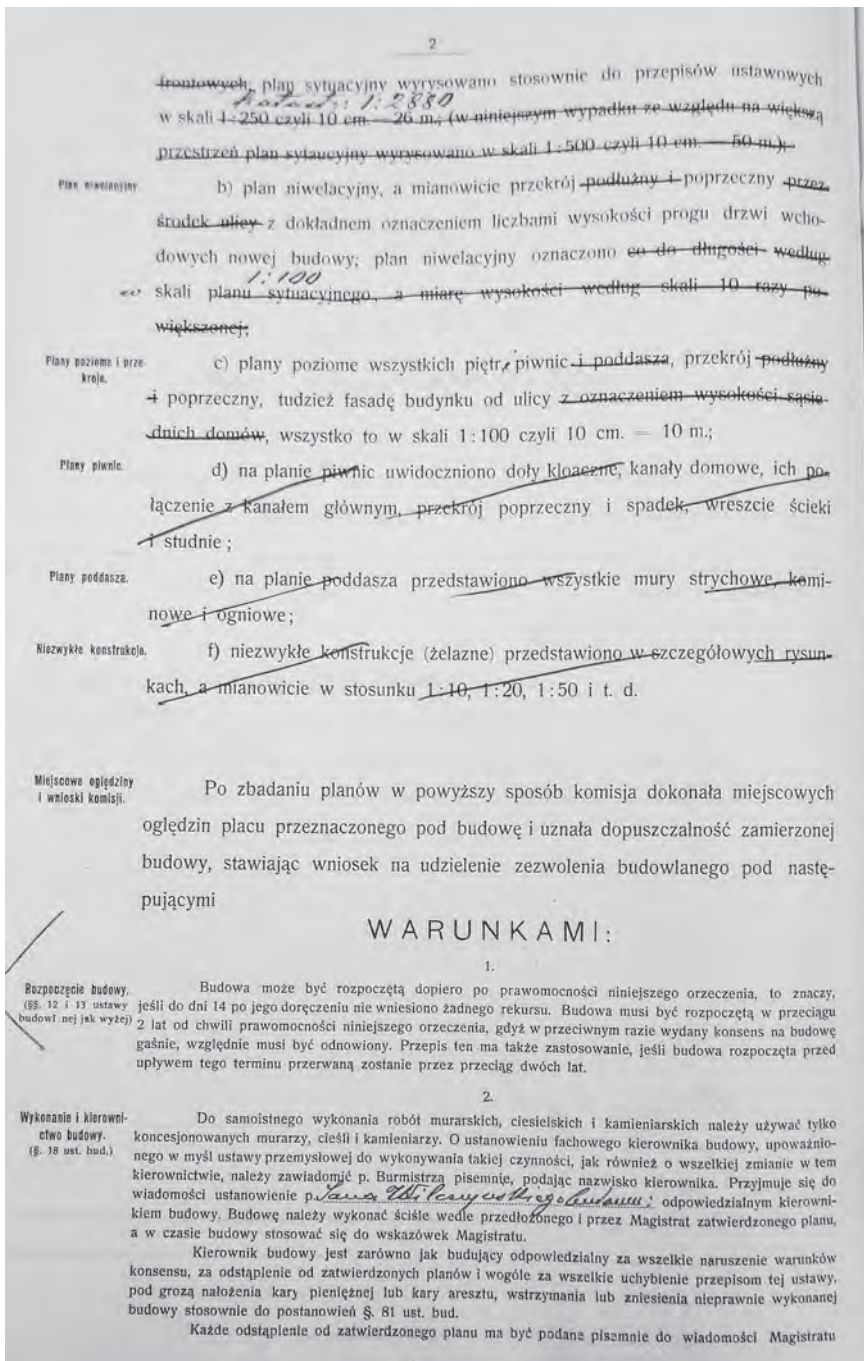
Włodzisława Budowniczego stwierdziła, iż plany te odpowiadają wymogom §§. 6. i 7. powołanej ustawy budowlanej, w szczególności obejmują:

Plan sytuacyjny.

a) plan sytuacyjny, uwidoczniający położenie i granice gruntu *zabudowywać*
istniejącego się mającego, przyszłego budynku, istniejących na gruncie budowlanym starych
zabudowań, dziedzińców i ogrodów, sąsiednich realności z wymienieniem ich właścicieli, z oznaczeniem liczb konsekwencyjnych lub katastralnych, oraz wykazujący
kierunek przylegającej ulicy (placu publicznego) z oznaczeniem szerokości i linii

Wzór A 1.

26. Protokół z przebiegu komisyjnych oględzin budynku Ruskiej Bursy w Gorlicach, 19.08.1910

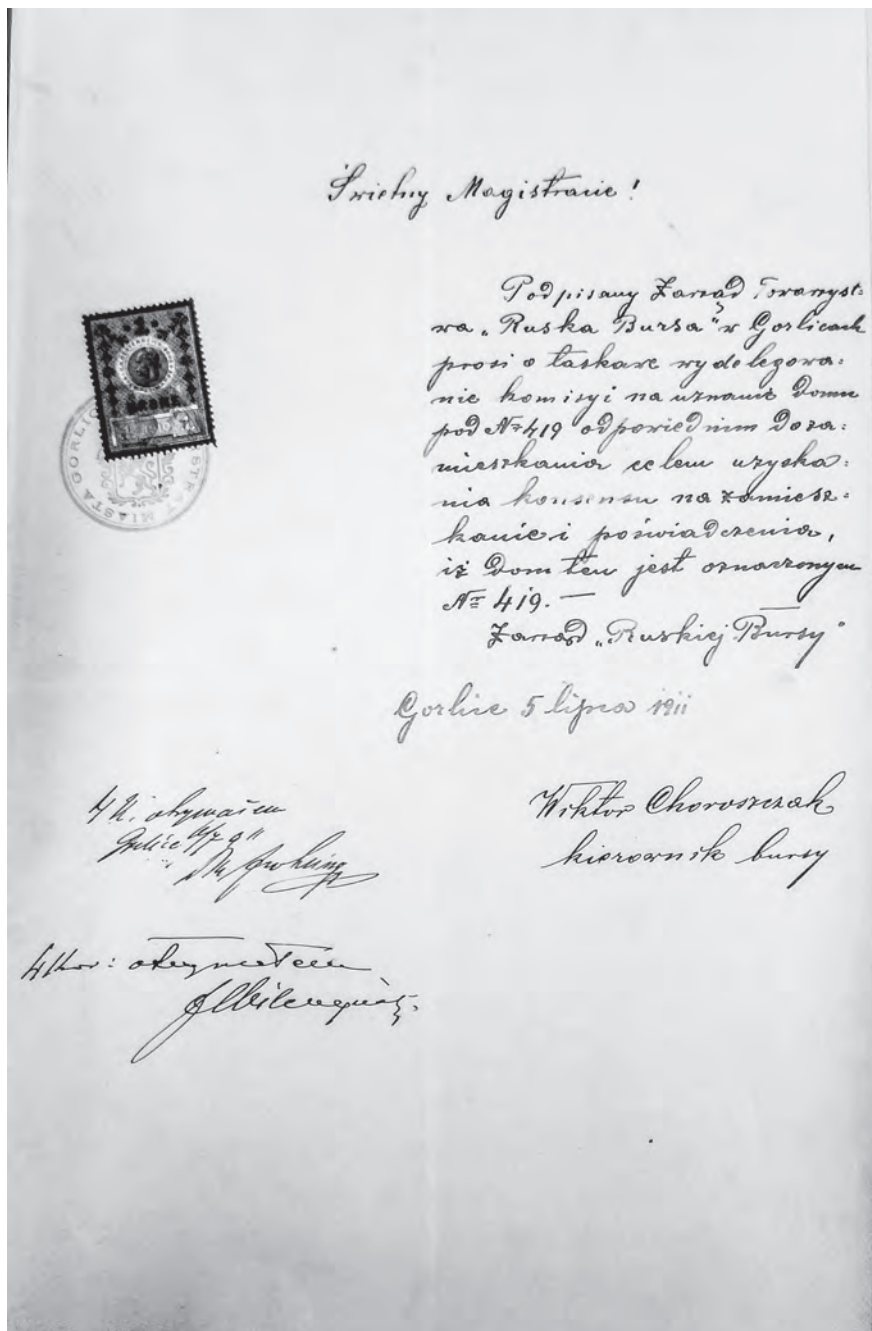

Lwi'cowanych planów, co się zaist-
 nienie Karskiego w sprawie
 to ze względu na S. G. i tamy budowa-
 niej, takto wydalony być może
 dopiero wkrótce 1911 r.

M. K. K. K. K.
 S. G. K. K. K.

Anonim

29. Protokół z przebiegu prac komisji budowlanej przy budynku Ruskiej Bursy w Gorlicach, 16.12.1910

30. Wniosek Wiktora Choroszczaka kierownika Ruskiej Bursy w Gorlicach do magistratu w Gorlicach o wydanie konsensusu na zamieszkanie obiektu, 5.07.1911

Gorlice, 5/7 1911

Magistrat miasta Gorlic
Wn. dnia - 5. LIPC. 1911 L. 3371

W.S.
Sędziom Naczelni
prydeciłam do Komisji
go składam na więcej
scu.

Przewodnic
H. Nowak

Do
1910
1071
Lecznego Magistratu
w Gorlicach

Ławca "Ruskiej Bursy"
w Gorlicach

My, wszyscy komisarzy
składam na Dzień 10 go b. u.
o godz. 10 tej. przedmiotem
Gorlice 7/7 1911. H. Nowak

prosi jak wzmianka

31. Wniosek Wiktora Choroszczaka kierownika Ruskiej Bursy w Gorlicach do magistratu w Gorlicach o wydanie konsensusu na zamieszkanie obiektu, 5.07.1911